

<https://helda.helsinki.fi>

WE HACKED THE LAW! - Oikeusjärjestelmän käyttäjäkokemusta parantamassa

Koulu, Anna Riikka

2018-02-21

Koulu , A R , Heiskanen , J & Vainio , S 2018 , ' WE HACKED THE LAW! -
Oikeusjärjestelmän käyttäjäkokemusta parantamassa ' , Edilex .

<http://hdl.handle.net/10138/234358>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Riikka Koul
OTT, VT, oikeuden ja digitalisaation apulaisprofessori, Helsingin yliopisto

Jesse Heiskanen
ON, Helsingin yliopisto

Sonja Vainio
ON, Helsingin yliopisto

WE HACKED THE LAW!
– OIKEUSJÄRJESTELMÄN
KÄYTTÄJÄKOKEMUSTA PARANTAMASSA

Sisällys

1	Käyttäjäkokenemusten keräämisestä innovaatiokilpailuun	1
2	Mitä on oikeusteknologia ja mitä uutta se tuo oikeusjärjestelmään?	3
3	Pääsy oikeudelliseen tietoon: kyselytutkimuksen tuloksia	6
4	Tutkimustuloksista oikeusteknologisiin innovaatioihin: Hack the Law! - tapahtuma 13.-15.10.2017	12
5	Hackathonit juristiprofession muutosvoimana?	15
6	Lopuksi	16

OTT, VT Riikka Koulu toimii oikeuden ja digitalisaation apulaisprofessorina Helsingin yliopistossa, jossa hän johtaa Legal Tech Lab -oikeusteknologiayhteisöä. ON Jesse Heiskanen ja ON Sonja Vainio ovat Legal Tech Labin opiskelijajäseniä 2017–2018. Koulu on kantanut päävastuun artikkelin osioista 1, 2 ja 5, Heiskanen osiosta 3 ja Vainio osiosta 4.

1 Käyttäjäkokenemusten keräämisestä innovaatiokilpailuun

Lokakuussa 2017 Helsingin oikeustieteellisessä tiedekunnassa kokeiltiin rohkeasti uutta tapaa ratkaista oikeudellisia ongelmia. Tiedekunnassa toimiva Legal Tech Lab järjesti laatuun ensimmäisen, opiskelijoille suunnatun Hack the Law! -tapahtuman. Viikonlopun mitaisessa tapahtumassa monialaiset opiskelijatiimit pyrkivät etsimään teknologiasta ratkaisuja, joilla parannetaan tavallisten ihmisten pääsyä luotettavaan oikeudelliseen tietoon netissä.¹

Tapahtumassa ratkaistavaksi annettu haaste oikeudellisen tiedon saatavuudesta perustui Legal Tech Labin syksyllä 2017 yhdessä Pentagon Insightin kanssa Taloustutkimuksella teetettyyn kyselytutkimukseen, jossa selvitettiin suomalaisten kokemuksia oikeudellisesta tiedon etsimisestä ja ymmärtämisestä. Kyselytutkimuksessa kävi ilmi, että suomalaiset kokevat oikeudellisen tiedon vaikeaksi saavuttaa: peräti 72 % vastanneista uskoi oikeudellisen tiedon olevan maallikolle vaikeasti ymmärrettävää ja vain 59 % uskoi saavansa oman äänensä kuuluville oikeusjärjestelmässä. Kun tietoisuus omista oikeuksista ja velvollisuuksista on välttämätön ensimmäinen askel oikeusturvan hakemiseksi, oikeudellisen tiedon heikko saatavuus näyttäytyy oikeusturvaongelmana, joka pitkittyessään vaikuttaa negatiivisesti oikeusjärjestelmää kohtaan koettuun luottamukseen. Hackathonissa kyselytutkimuksen

¹ Hack the Law! järjestettiin Helsingin yliopistolla Tiedekulmassa 13.-15.10.2017. Tapahtumasta vastasi Legal Tech Lab. Tapahtumaa tukivat taloudellisesti Edita Publishing ja Accenture. Pääpalkinto rahoitettiin Fuugin säätiöltä saadulla apurahalla. Tapahtuman suunnittelussa avusti Euroopan suurimmasta hackathon-tapahtumasta vastaava Junction, minkä lisäksi lukuisat vapaaehtoiset mentorit tarjosivat asiantuntemuksensa tiimien käytettäväksi viikonlopun aikana. Lisätietoja tapahtumasta osoitteesta: <https://www.helsinki.fi/en/networks/legal-tech-lab/events/hack-the-law-13.-15.10.2017> (tieto haettu 7.12.2017).

tulokset kääntyivät ratkaistavaksi haasteeksi, jossa tiimejä kannustettiin etsimään mahdollisia ratkaisuja viimeaikaisesta oikeusteknologian kehityksestä.

Hackathonin suunnittelusta ja järjestämisestä vastannut Legal Tech Lab on oikeudelliseen digitalisaatioon erikoistunut Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan uusi yksikkö, joka tutkii, kokeilee ja selventää oikeuden ja teknologian rajapintoja. Tavoitteena on lisätä tietoa teknologian mahdollisuuksista oikeudellisessa toiminnassa sekä tuottaa oivalluksia ja kriittisiä näkemyksiä oikeudellisten palveluiden kehittämisen ja yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi. Labin toiminnassa halutaan tuoda yhteen akateeminen ja käytännön tieto sekä kansallisesti että kansainvälisesti, ja luoda uudenlainen toimintamalli tutkimukselle, opetukselle ja yhteiskunnalliselle vuorovaikutukselle. Legal Tech Labin kantavana teemana on asettaa palveluiden loppukäyttäjät ja kansalaiset keskiöön juristien sijaan ja rohkaista vastuulliseen, kestäväan digitalisaatioon, jossa teknologiaa hyödyntämällä voidaan parantaa oikeusturvan saatavuutta.

Toiminnan tavoitteet ovat jaettavissa kolmeen osa-alueeseen, joista ensimmäisessä määritellään, mitä oikeudellinen digitalisaatio tarkoittaa ja pyritään esittämään kriittistä tietoa juristiprofession muutoksesta sekä teknologian mahdollisuuksista ja uhkatekijöistä oikeusturvalle. Kertyvän tutkimustiedon pohjalta pyritään toisessa osa-alueessa kehittämään sekä parhaita toimintatapoja vastuullisen digitalisaation mahdollistamiseksi että kolmannessa osa-alueessa myös konkreettisia työkaluja, joilla voidaan parantaa oikeusturvaa teknologiaa ja käyttäjäystävällistä palvelumuotoilua hyödyntäen. Legal Tech Labin tutkimuksellisia painopisteinä on tällä hetkellä teknologian kehittäminen kansalaisyhteiskunnan hyväksi, juristiprofession murroksen analysointi, kriittiset näkökulmat oikeudelliseen tekoälyyn sekä oikeudellisen automaation yhteiskunnalliset vaikutukset. Opiskelijavetoisessa Hack the Law! -tapahtumassa yhdistyivät kaksi Legal Tech Labin toiminnan tavoitteista: edellytysten luominen oikeusteknologia-alan kansalliselle kasvulle sekä oikeudellisen koulutuksen kehittäminen.²

Tässä artikkelissa lähestytään hackathon-tyyppistä toimintaa sekä yleisellä tasolla että kuvaamalla erityisesti Hack the Law! -tapahtumaa. Yleisellä tasolla arvioidaan hackathonien potentiaalia sekä oikeusteknologiakentän kehittämisen kannalta että pedagogisena avauksena, jonka avulla on mahdollista rikastaa oikeudellista koulutusta. Tämän lisäksi artikkelissa kartoitetaan reaktiivista tutkimustiedon hyödyntämistä käyttämällä esimerkkinä vuoden 2017 Hack the Law! -tapahtumaa, jossa asetettu haaste perustui pitkälti Legal Tech Labin tieteelliseen painotukseen sekä empiiriseen käyttäjätutkimukseen.

Artikkeli koostuu johdannon lisäksi neljästä osasta, joista ensimmäisessä kuvataan viimeaikaista oikeusteknologian kehitystä ja sen vaikutuksia oikeusturvan saatavuuteen. Toisessa jaksossa arvioidaan oikeudellisen tiedon merkitystä osana laajempaa oikeusturvaa ja esitellään kyselytutkimuksen tuloksia. Kolmannessa osassa esitellään lyhyesti hackathonien peruseriaatteita ja kuvataan seikkaperäisemmin Hack the Law! -tapahtuman työtapoja, jonka jälkeen neljännessä osassa arvioidaan hackathon-tyyppisen työskentelytavan hyötyjä oikeudellisessa koulutuksessa ja oikeusteknologia-alan kehittämisessä. Artikkelin viimeisessä osassa esitetään kokoavasti johtopäätöksiä ja argumentoidaan, että oikeudelliset hackathonit ovat tarpeellinen uusi toimintamuoto sekä oikeustieteelliselle koulutukselle että oikeusteknologiasta käytävälle laajemmalle keskustelulle.

² Legal Tech Labin tavoitteista, toimintatavoista sekä kohderyhmistä lähemmin ks. Riikka Koulu, Lila Kallio ja Jenni Hakkarainen: Law and Digitalization: An Agenda for the Future, Legal Tech Lab Reserch Reports no 1, 5/2017, saatavilla osoitteesta: www.legaltechlab.fi.

2 Mitä on oikeusteknologia ja mitä uutta se tuo oikeusjärjestelmään?

Siitä huolimatta, että oikeusteknologia on viime aikoina saanut osakseen alati kasvavaa kiinnostusta, keskustelu oikeuden ja teknologian rajapinnoista ei ole millään tavoin uutta. Jo 1960-luvulla automaattisen tietojenkäsittelyn yleistyessä arvioitiin tietokoneiden hyödyntämisen mahdollisuuksia juristitehtävissä, esimerkiksi oikeuskäytännön etsimiseksi ja analysoimiseksi.³

Oikeudellisista teknologiasovelluksista käytettävä terminologia ja käyttökohteiden keskinäinen taksonomia eivät toistaiseksi ole vakiintuneet, ja usein oikeusteknologian, riidanratkaisuteknologian ja tuomioistuinteknologian käsitteitä käytetään kuvaamaan samankaltaisia sovelluksia. Käsitteiden epätasällisyys kuvastaa alan suhteellista uutuutta.⁴ Alkuperäisessä merkityksessään oikeusteknologialla viitattiin lähinnä asianajotoimistoille kehitettyihin ohjelmistoihin, kuten asianhallinta- ja laskutusjärjestelmiin sekä asiakasportaaleihin. Sittemmin käsite on laajentunut kattamaan laaja-alaisesti modernin informaatio- ja kommunikaatioteknologian oikeudelliset sovellukset, joilla pyritään parantamaan erilaisten oikeudellisten palveluiden kehittämistä, tarjoamista ja järjestämistä sekä pääsyä näihin palveluihin.

Tässä laajassa merkityksessä ymmärrettynä oikeusteknologiaan lukeutuu tuomioistuin- ja asianajosovellusten lisäksi muutkin oikeuden ja teknologian leikkauspisteet kuten verkkovälitteinen riidanratkaisu (online dispute resolution, ODR) sekä tiedollisten valmiuksien sovellukset kuten Finlexin kaltaiset avoimet oikeudelliset aineistot. Uudempaa oikeusteknologista kehitystä kuvastaa lisääntyvä automaatio, kuten ns. chattibotit, joiden avulla voidaan automatisoida yksinkertaisiin asiakaspalvelukysymyksiin vastaamista, asianosaisdialogia tai esimerkiksi parkkisakkojen kiistämismenettelyitä.⁵ Samoin koneoppimista hyödyntävät argumentaatiotyökalut,⁶ ennustavat algoritmit⁷ sekä esimerkiksi itsensä täyttämään panevat älykkäät sopimukset (smart contracts)⁸ kuvastavat siirtymää kohti rutiiniluontoisen oikeudellisen työn automaatiota.

³ Ks. esim. Robert A. Wilson: Computer Retrieval of Case Law. Southwestern Law Journal 1962, ss. 409–438.

⁴ Ks. esim. Riikka Koulu: Missä viipyy välimiesmenettely. Defensor Legis 2017 ss. 647–660, s. 649.

⁵ Parkkisakon kiistämiseen kehitetystä oikeusteknologiasta on kyse DoNotPay-sovelluksessa, jossa parkkisaakon saaja voi automatisoidun dialogin kautta kiistää saamansa sakon. Ks. Samuel Gibbs: Chatbot lawyer overturns 160,000 parking tickets in London and New York, The Guardian 28.6.2016, saatavilla osoitteesta: <https://www.theguardian.com/technology/2016/jun/28/chatbot-ai-lawyer-donotpay-parking-tickets-london-new-york> (tieto haettu 27.7.2017).

⁶ IBM:n kehittämä tekoälyohjelma lawyer Ross on esimerkki argumentaatiotyökalusta, joka etsii vastauksia sille suullisesti esitettyihin oikeustapauskysymyksiin oikeuskäytännöstä sekä muusta oikeudellisesta aineistosta sekä tarjoaa hypoteesin jutun argumentoimiseksi. Tekoäly kehittyy itseoppivasti ajan myötä. Lawyer Ross on otettu käyttöön jo joissakin suurissa asianajotoimistoissa. Ks. Ross Intelligence: Artificial Intelligence in Legal Research, January 2017, s. 1. Raportti saatavilla osoitteesta <http://www.rossintelligence.com/> (tieto haettu 27.7.2017). Kirjoitushetkellä nettisivuilla on mainittu 17 isoa asianajotoimistoa, jotka hyödyntävät sovellusta.

⁷ Tietojenkäsittelytieteilijät kehittivät data-analyysityökalun ennustamaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja tapausten oikeudenkäyntiaineiston pohjalta. Noin 600 tapauksen testiaineiston perusteella ohjelma pystyi ennustamaan tuomioistuimen ratkaisun 79 % tarkkuudella. Ks. tarkemmin <https://www.theverge.com/2016/10/24/13379466/ai-judge-european-human-rights-court-prediction> (tieto haettu 21.7.2017).

⁸ Älykkäiden sopimusten määritelmästä ks. tarkemmin Riikka Koulu: Blockchains and Online Dispute Resolution: Smart Contracts as an Alternative to Enforcement. ScriptED 13:1 (2016), ss. 40–69, s. 53–56.

Oikeusteknologian kehitystä kuvastetaan usein viittaamalla sen disruptiivisiin piirteisiin, jolloin huomio kiinnittyy niihin tapoihin, joilla uudet teknologiasovellukset haastavat vakiintuneet tavat tuottaa oikeudellisia palveluita.⁹ On kuitenkin huomattava, että teknologian disruptiivisuutta eli sen häiritsevyyttä suhteessa vakiintuneisiin toimintapoihin rajoittaa oikeusjärjestelmän erityislaatuisuus. Kun oikeudellisten käytäntöjen järjestäminen on tarkoin säänneltyä, oikeudellinen toimintaympäristö muodostaa teknologian kehittämiseksi ja käyttöönotolle monia muita aloja tiukemmat reunaehdot. Oikeudellisella sääntelykehikolla yhtäältä rajoitetaan teknologiaa mutta toisaalta turvataan oikeusvarmuutta ja oikeusturvaa, joiden toteuttamiseen oikeudellisten käytäntöjen digitalisaatio väistämättä vaikuttaa.

Teknologiakehityksen monimuotoisuudesta huolimatta on selvästi havaittavissa erikoistuneisiin oikeudellisiin käytäntöihin ja juristiprofession liittyvä muutostrendi. Vaikkakin työtehtävien lisääntyvä automaatio näkyy eri tavoin eri juristiammateissa asianajotoimistoista ja tuomioistuimista yritysten lakiosastoihin ja juristikoulutukseen, laajemmalla tasolla juristiprofession monopoli näyttää olevan murtumassa. Esimerkiksi oikeusteknologiaa kehitetään lisääntyvissä määrin suoraan kuluttajille tarkoituksena tarjota yksinkertaisia työkaluja,¹⁰ joilla tavalliset ihmiset pystyvät ratkaisemaan oikeudellisen ongelmansa itse ilman juristin apua.

Oikeusteknologian lupaus liittyykin ajatukseen oikeuden käyttökokemuksen parantamisesta ja oikeuden avaamisesta maallikoille, jolloin juristiprofession puoleen kääntyminen ei välttämättä olekaan ainoa keino oikeuksiin pääsulle. Digitalisaatiokehitys ja siihen liittyvä juristiprofession murros mahdollistavatkin oikeudellisten käytäntöjen vaikuttavuusarvioinnin: miten oikeusjärjestelmä nykyisellään onnistuu – ja toisaalta epäonnistuu – tarjoamaan maallikoille riittävät edellytykset puolustaa oikeuksiaan ja puolustautumaan perusteettomilta vaatimuksilta? Muodostuva kokonaiskuva antaa lähtökohdan oikeudellisen asioinnin kehittämiseksi käyttäjä-ystävällisempään suuntaan, muun muassa hyödyntämällä oikeudellisen palvelumuotoilun keinoja (legal design).¹¹

Myös kertyneet kokemukset aiemmista oikeusteknologiahankkeista luovat pohjaa vastaiselle kehitykselle. Esimerkiksi 2000-luvun alussa teknologian avulla pyrittiin parantamaan verkkokaupan konfliktinhallintaa kehittämällä verkkovälitteistä riidanratkaisua eli ODR-palveluita. ODR-palveluiden tavoitteena oli tarjota kustannustehokas, nopea ja helposti skaalautuva eli jatkuvasti lisääntyviin juttumääriin soveltuva mekanismi verkossa syntyneiden vähäintressisten riitojen ratkaisemiseen. EU:n ja UNCITRAL:in sääntelypyrkimyksistä

⁹ Alun perin disruptioteorian avulla pyrittiin selittämään, miksi tiettyä alaa muovaavien teknologisten innovaatioiden takana ovat usein ulkopuoliset toimijat alan perinteisten markkinajohtajien sijaan. Häiritsevän (disruptive) ja kestävä (sustainable) teknologian erottelulla Harvardin professorit kuvastivat, miten markkinajohtajat keskittyvät olemassa olevan asiakaskuntansa tarpeiden tyydyttämiseen ja usein sivuuttavat mahdollisten tulevien asiakkaiden tarpeet. Ks. Joseph L. Bower – Clayton M. Christensen: *Disruptive Technologies: Catching the Wave*. Harvard Business Review 1995, ss. 43–53.

¹⁰ Kuluttajasovellusten yleistymisen voidaan nähdä myös vastauksena oikeudenkäyntikulujen kasvuun ja oikeudellisen avun saatavuusongelmiin. Kuluttajasovellukset pyrkivät automaation kautta löytämään keinoja tarjota toistuvissa rutiiniluontoisissa tilanteissa työkaluja laajalle yleisölle lisäämättä palveluntuottamisesta syntyviä kustannuksia. Esimerkkeinä voidaan mainita alun perin parkkisakkojen kiistämiseen kehitetty chatbot DoNotPay, joka sittemmin on laajentunut myös muihin konfliktitilanteisiin, ks. John Mannes: ”DoNotPay launches 1,000 to help you with your legal problems”, Tech Crunch 12.7.2017, sekä lentomyöhästymisten korvausten hakemisen automatisoiva FlightRight, <https://www.flightright.com/> (tieto haettu 11.12.2017). Kuitenkin on huomattava, että kuluttajasovellukset, jotka tähtäävät asian ratkaisemiseen ilman juristiapua, ovat soveltamisalaltaan toistaiseksi varsin rajoitettuja.

¹¹ Esim. Margaret Hagan: *The User Experience of the Internet at a Legal Help Service*. Virginia Journal of Law and Technology, 2:20 (2016), ss. 395–465.

huolimatta¹² ODR-palvelut eivät kuitenkaan ole kyenneet lunastamaan niihin kohdistuneita odotuksia tulevaisuuden konfliktinhallintamekanismeina. Esimerkiksi Komission ylläpitämää, koko EU:n laajuista ODR-alustaa on käytetty yllättävän vähän. Alustan käyttöönotosta helmikuusta 2016 lukien ODR-alustan kautta on saatettu vireille koko EU:n alueella yhteensä vain hieman yli 50.000 valitusta, joista 114:ssä tapauksessa vähintään toinen osapuoli oli Suomessa.¹³

Verkkovälitteisen riidanratkaisun vähäiselle suosiolle on osoitettavissa monia syitä. Kiinnostavaa kyllä, kuluttajien puuttuva tietoisuus palveluiden olemassaolosta on yksi keskeinen tekijä vähäiselle käytölle.¹⁴ Kuluttajien puuttuva tietoisuus palveluista liittyy laajempaan kysymykseen siitä, miten ihmiset ylipäättään hakevat ja löytävät tietoa oikeuksistaan ja miten pääsyä luotettavaan ja ymmärrettävään oikeudelliseen tietoon voidaan helpottaa.

Yhtenä keinona helpottaa pääsyä sekä oikeudelliseen tietoon että konfliktinhallintamekanismiin on kehittää julkisia ODR-alustoja, jotka linkittyvät kansalliseen tuomioistuinlaitokseen. Esimerkiksi hollantilaisessa, avioerotilanteisiin suunnitellussa Rechtswijzer-pilottihankkeessa pyrittiin yhdistämään tiedonhakua, konfliktidiagnostiikkaa ja työkaluja asianosaisten keskinäisiin neuvotteluihin yhteen tuomioistuintoimintojen kanssa. Pilotoinnin käyttökokeemukset korostivat tarvetta luotettavalle oikeudelliselle tiedolle, painottaen erityisesti ongelmakeskeistä tiedon esittämistä.¹⁵ Samoin British Columbiassa, Kanadassa tuomioistuinlaitoksen yhteyteen on rakennettu ODR-alusta Civil Resolution Tribunal, jonka kautta maallikot voivat saada tietoa oikeuksistaan ja toimintamahdollisuuksistaan, diagnosoida konfliktinsa sekä pyrkiä ratkaisemaan ongelmansa itseavun (self help tools) avulla.¹⁶

Yhtäältä korkeat oikeudenkäyntikulut ja niihin liittyvä tarve kehittää itseavun työkaluja sekä uudet riitatyypit, jotka eivät sovellu tuomioistuinmenettelyihin, kuvastavat, että oikeusjärjestelmä ei välttämättä pysty tarjoamaan loppukäyttäjilleen eli maallikoille riittäviä oikeusturvakeinoja. Toisaalta niin kuluttajasovellukset kuin myös tuomioistuinlaitosten yhteyteen kehitetyt ODR-palvelut osoittavat, että oikeusteknologian avulla saattaa olla mahdollista parantaa tosiasiallista oikeusturvaa. On kuitenkin huomattava, että monet sovellukset, kuten verkkovälitteiset riidanratkaisut, niin yksityisellä kuin julkisellakin puolella vaikuttavat vasta konfliktin eskaloituttua oikeudelliseksi riidaksi. Tätä eskalaatiota edeltää kysymys valmiuksista konfliktin oikeudelliseen arviointiin, eli kannattaako ja miten riita viedä eteenpäin juristille, tuomioistuimeen tai keskinäisiin neuvotteluihin. Toisin sanoen, mistä maallikko saa luotettavaa ja ymmärrettävää tietoa oikeuksistaan, velvollisuuksistaan ja toimintamahdollisuuksistaan joutuessaan konfliktitilanteeseen?

¹² Ks. esim. Riikka Koulu: *Dispute Resolution and Technology: Revisiting the Justification of Conflict Management*. University of Helsinki Conflict Management Institute: Helsinki 2016, s. 21–22.

¹³ Online Dispute Resolution, Reports and statistics, saatavilla osoitteesta: <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.statistics.show> (tieto haettu 7.12.2017). Vertailun vuoksi todettakoon, että kansallisen ODR-palveluntarjoajamme Kuluttajariitalautakunnan ennustetaan ratkaisevan keskimäärin 6.500 juttua vuosittain. Ks. Oikeusministeriö, Kuluttajariitalautakunnan tulostavoiteasiakirja kaudella 2016–2019, Liite 2, s. 9, saatavilla osoitteesta: <http://www.kuluttajariita.fi/fi/index/kuluttajariitalautakunta/tulosohjausasiakirjat.html> (tieto haettu 7.12.2017).

¹⁴ Syistä ODR:n vähäiselle käytölle yleisesti ks. esim. Pablo Cortés – Arno Lodder; *Consumer Dispute Resolution Goes Online: Reflections on the Evolution of European Law for Out-of-Court Redress*. Maastricht Journal of European and Comparative Law 1/2014, ss. 14–28, s. 18–.

¹⁵ Esmée A Bickel, Marian A van Dijk and Ellen Giebels: *Online Legal Advice and Conflict Support: A Dutch Experience* (Department of Psychology of Conflict, Risk & Safety, University of Twente 2015) s. 5, 37.

¹⁶ Shannon Salter – Darin Thompson: *Public-Centred Civil Justice Redesign: A Case Study of the British Columbia Civil Resolution Tribunal*. McGill Journal of Dispute Resolution 2017 ss. 113–136.

Kansallisella tasolla kysymys pääsystä oikeudelliseen tietoon oikeusturvahaasteena on jäänyt suhteellisen vähälle huomiolle.¹⁷ Kysymys pääsystä oikeudelliseen tietoon on vaikea, sillä yleisen tason oikeudellinen tieto (mm. lainsäädäntöportaalit kuten Finlex) harvoin vastaa maallikon tarvetta löytää itselleen yksittäisessä ongelmatilanteessa relevanttia tietoa. Yksittäiseen konfliktitilanteeseen vastaava oikeudellinen tieto vuorostaan lähestyy helposti oikeudellista neuvontaa. Asianajoyhdistykset, julkiset oikeusaputoimistot sekä erinäiset ammattiliitot ja järjestöt tarjoavat usein jäsenilleen tai kaikille ilmaisia neuvontapalveluita, mutta usein fyysistä läsnäoloa edellyttävät neuvontatilanteet eivät ole riittävä ratkaisu oikeudellisen tiedon saavutettavuudelle. Suomessa julkisella puolella on joitakin yksittäisiä pilottihankkeita, joissa hyödynnetään joko internetiä tai interaktiivista pikaviestittelyä oikeudellisen tiedon jakamisessa, kuten esimerkiksi oikeusaputoimistojen chat-neuvonta¹⁸ tai KELA:n keskusteluforum¹⁹.

Pääsy oikeudelliseen tietoon on kuitenkin välttämätön ensiaskelel kohti oikeusturvaa, eikä pelkästään sen vuoksi, että riittävän varhaisessa vaiheessa saavutettu luotettava oikeudellinen tieto on omiaan myös ennaltaehkäisemään tarpeettomia oikeudellisia riitoja. Kokemus oikeudellisen tiedon ymmärrettävyydestä on myös välttämätöntä, jotta ihmisellä on mahdollisuus saada äänensä kuuluville ja tulla kuulluksi oikeusjärjestelmässä.

3 Pääsy oikeudelliseen tietoon: kyselytutkimuksen tuloksia

Tässä jaksossa selvennetään sitä, mitä pääsillä oikeuksiin yleisesti tarkoitetaan ja kerrotaan sen kehityksestä Suomessa. Samalla perehdytään enemmän access to justice -näkökulmaan ja sen merkitykseen suomalaisessa oikeusturvakeskustelussa. Näistä lähtökohdista lähdetään purkamaan Legal Tech Labin syksyllä 2017 teettämän kyselytutkimuksen tuloksia oikeudellisen tiedon saatavuudesta Suomessa. Kyselytutkimuksen keskiössä olivat tavalliset ihmiset, joilla ei ollut oikeudellista koulutusta. Tämän vuoksi tutkimuksen tuloksista voidaan tehdä päätelmiä oikeussuojan saatavuudesta sekä oikeuksiin pääsystä (access to justice).

Oikeuksiin pääsyn käsitettä on vaikea määritellä tyhjentävästi ja sen sisällöstä on kiistelty huomattavan paljon sitten access to justice -liikkeen synnyn 1970-luvulla.²⁰ Access to justice -liike kritisoi olemassaolevien, tuomioistuinten varaan rakentuvien oikeusturvakeinojen riittämättömyyttä. Liikkeen mukaan muodollisten oikeusturvakeinojen lisäksi huomiota tulisi kiinnittää myös yksilön tosiasiallisiin mahdollisuuksiin päästä käyttämään oikeuksi-

¹⁷ Tiedon suhdetta oikeudelliseen ja taloudelliseen tehokkuuteen on tosin tutkittu Suomessa eurooppalaisen oikeusinformatiikan näkökulmasta, jolloin informaatio näyttäytyy keskeisessä roolissa kaikessa oikeudellisessa toiminnassa ja muodostaa siten myös teoreettisen lähtökohdan oikeudenalan systematisoinnille. Ks. Tuomas Pöysti: Tehokkuus, informaatio ja eurooppalainen oikeusalue. Forum Iuris. Helsinki 1999, s. 77.

¹⁸ Oikeusministeriö: ”Oikeusavun chat-palvelusta hyviä kokemuksia”. 30.1.2017, saatavilla osoitteesta: <https://oikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2017/01/oikeusavunchat-palvelustahyviakokemuksia.html> (tieto haettu 11.12.2017).

¹⁹ KELA: Kysy Kelasta, saatavilla osoitteesta:

<https://kysykelasta.kela.fi/index.php?sid=12a369fc674c153f4d9dcf0033965a47?f=56> (tieto haettu 11.12.2017).

²⁰ Bryant G. Garth – Mauro Cappelletti: Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. Articles by Maurer Faculty 1978, s. 182.

aan.²¹ Oikeuden saatavuus muodostaa keskeisen osan oikeusvaltioperiaatetta, jolloin myös tosiasiallisen pääsyn toteutumiselle on olemassa vahva julkinen intressi.²²

Kun pelkkä muodollinen pääsy tuomioistuimeen ei riitä oikeusturvan takeeksi, ihmisten tosiasiallisia tarpeita vastaaville vaihtoehtoisille tuomioistuinten ulkopuolisille menettelyille jää tilaa kehittyä.²³ Suomessa vaihtoehtoisen konfliktinhallinnan järjestelmän (Alternative dispute resolution, ADR) syntyminen juontaa juurensa hyvinvointivaltion perustamisen ajoille, jolloin erilaisia ADR-järjestelmiä alettiin ottaa käyttöön tuomioistuinten kautta. Muun muassa tästä syystä suomalaiset ADR-järjestelmät ovat vielä nykyisinkin vahvasti hallintoon sidottuja ja hyvinvointivaltiollisia.²⁴ Meillä vaihtoehtoinen riidanratkaisu yleistyi myös selvästi hitaammin kuin Yhdysvalloissa, jossa muun muassa oikeudenkäyntikulut ovat huomattavasti suurempi ongelma kuin Euroopassa.²⁵

Euroopassa access to justice -näkökulman toteutumiseen vaikuttaa, Yhdysvalloista poiketen, myös Euroopan ihmisoikeussopimus, erityisesti sen 6 artikla, joka takaa jokaiselle oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisen ajan kuluessa sekä käytettäviksi tehokkaat oikeussuojakeinot kansallisessa viranomaisessa.²⁶ Artiklassa turvattu pääsy tuomioistuimeen eli access to court on merkittävä osa access to justice -ideologiaa, jossa on paljon samankaltaisuuksia perus- ja ihmisoikeuksia korostavan eurooppalaisen oikeusajattelun kanssa. Toisin sanoen kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissakin yksilön pääsyä oikeuksiinsa on pidetty laajasti perusoikeutena.²⁷ Huomionarvoista Suomen näkökulmasta tässä on se, että Suomi on saanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta lukuisia langettavia tuomioita Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan rikkomuksista oikeudenkäyntien pitkien kestojen vuoksi.²⁸

Tärkeä osa access to justice -tutkimusta on myös yksilön pääsy oikeudelliseen tietoon (access to information). Pääsy oikeudelliseen tietoon ymmärretään yleisesti yksilön oikeutena päästä käsiksi sellaiseen tietoon, joka koskee yksilöä itseään, sekä erityisesti hänen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan. Tiedon saatavuus on yksilön oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta elintärkeää, jonka lisäksi se on kiinteä osa sananvapautta, johon kuuluu myös oikeus vastaanottaa tietoa.²⁹ Pääsy oikeudelliseen tietoon myös edeltää ajallisesti muita oikeusturvakeinoja, joten ilman pääsyä tietoon ei ole tosiasiallisesti pääsyä muihinkaan oikeusturvakeinoihin.

Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietinnössä otettiin jo vuonna 2003 kantaa oikeuden saatavuuden parantamisen puolesta osana oikeusturvaa ja todettiin, että aiheesta on

²¹ Ervasti: Käräjäoikeuksien sovintomenettely. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 207. Helsinki 2004, s. 27–28.

²² European Union Agency for Fundamental Rights: Access to justice, saatavilla osoitteesta: <http://fra.europa.eu/en/theme/access-justice>.

²³ On lisäksi merkittävää huomata, että koko vaihtoehtoisen riidanratkaisun teoreettisen pohjan voidaan katsoa olevan peräisin access to justice -ajattelusta, joka on myös ollut keskeinen osa-alue law and society -tutkimuksessa. Ervasti 2004, s. 27.

²⁴ Ervasti 2004, s. 123–127.

²⁵ Ibid. s. 120–121.

²⁶ Kaijus Ervasti: Laki, konflikti, tuomio – Oikeus yhteiskunnallisena ilmiönä. Edita 2012, s. 177–179.

²⁷ Ibid. s. 179. Ks. myös KP-sopimuksen 14 artikla sekä Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artikla.

²⁸ Muun muassa tapaus Landgren v. Suomi, jossa Suomi sai langettavan tuomion EIT:ltä, sillä kolme vuotta kestänyt hovioikeuskäsittely oli kohtuuttoman pitkä ja siten EIS 6 artiklan 1 kohdan vastainen. Ks. Lukuisia muitakin tapauksia, Matti Pellonpää – Monica Gullans – Pasi Pölönen – Antti Tapanila: Euroopan ihmisoikeussopimus. Alma Talent 2012, s. 596–598.

²⁹ Sarah Joseph – Melissa Castan: The International Covenant on Civil and Political Rights. Third edition. Oxford 2013, s. 599.

puhuttu lähinnä osana hyvinvointivalttiollista kehitystä.³⁰ Komitea korosti erityisesti asiakaslähtöisyyden parantamista, vaihtoehtoisten riidanratkaisumenetelmien kehittämistä sekä tuomioistuineläytöksen luottamuksen parantamista.³¹ Mietinnössä lähdettiin siitä, että oikeuden saatavuutta, jota käytettiin synonyyminä access to justice -termin kanssa, tulisi pyrkiä parantamaan perustuslain ja Suomea velvoittavien ihmisoikeussopimusten säännösten vuoksi. Näin ollen yksilön pääsyn sekä oikeuksiinsa että oikeudelliseen tietoon voidaan katsoa olevan keskeinen osa oikeusturvaa. Lisäksi on epäselvää, missä määrin suomalaisilla on oikeudellisia ongelmia tai täyttämättömiä oikeudellisia tarpeita.³² Kun tietoisuus ongelmien oikeudellisesta luonteesta ja toimimismahdollisuuksista edeltää oikeuksiin pääsyä, on ensisijaisen tärkeää selvittää, miten ihmiset etsivät ja löytävät itselleen relevanttia oikeudellista tietoa, jonka pohjalta he etsivät apua oikeudellisiin ongelmiinsa.

Tarve selvittää suomalaisten kokemuksia oikeudellisen tiedon saatavuudesta ja ymmärrettävyydestä muodosti lähtökohdan Legal Tech Labin syksyllä 2017 toteuttamalle kyselytutkimukselle. Siinä kartoitettiin mahdollisia ongelmakohtia oikeudellisen tiedon saatavuudessa ja oikeusturvan toteutumisessa. Tutkimuksen tavoite oli hankkia tietoa tavallisten kansalaisten tarvitseman oikeudellisen tiedon saavutettavuudesta ja siitä, miten tiedon ymmärrettävyys vaikuttaa oikeuksiin pääsyyn. Kyselytutkimukseen vastasi yli 1000 taustoiltaan erilaista ihmistä ympäri Suomea, joista ehdoton enemmistö³³ ei ollut opiskellut lakia eikä käsitellyt siihen liittyviä asioita säännöllisesti työssään. Tutkimukseen vastasi ihmisiä kaikista ikäluokista ja kaikilta maantieteellisiltä alueilta, minkä lisäksi osallistuneiden koulutustasolta oli maan läpileikkaava. Näin ollen kyselytutkimuksen vastaukset muodostivat edustavan otoksen suomalaisista.

Kyselytutkimuksen tulokset olivat ajatuksia herättäviä. Niistä ilmeni, että tavallisilla kansalaisilla oli usein ongelmia luotettavan oikeudellisen tiedon löytämisessä. Kun yksilö ei löydä luotettavaa tietoa yksittäiseen oikeudelliseen ongelmaansa, vaikuttaa se hänen luottamukseensa koko oikeusjärjestelmää kohtaan. Tämä saattaa johtaa pahimmassa tapauksessa kierteeseen, jossa oikeudellisen avun hyötyjä ei nähdä ja omat ongelmat tuntuvat liian pieniltä oikeuteen lähtemiseksi. Seuraavaksi käydään tarkemmin läpi kyselytutkimuksen tuloksia käyttäen apuna graafeja, jotka Pentagon Insightin Tatu Malmström esitteli Hack the Law! -tapahtumassa.

Yleisesti ottaen suomalaisten luottamus oikeusjärjestelmän toimivuuteen on abstraktilla tasolla korkea. 74 prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, että oikeusjärjestelmä on olemassa kansalaisia varten. Kuitenkin mitä konkreettisemmalle tasolle tutkimuksessa menttiin, sitä heikompana vastaajien luottamus näyttäytyi. Hälyttävää oli, että vain 54 prosenttia vastaajista ajatteli, että oikeusjärjestelmä takaa kaikille kansalaisille tasapuoliset mahdollisuudet suojella oikeuksiaan.

³⁰ Tuomioistuineläytöksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3, s. 87–88. Keskustelua käytiin muun muassa alioikeusuudistuksen myötä, kun riita-asioiden prosessikynnyksen huomattiin oikeudenkäyntien kalleuden vuoksi nousseen niin korkeaksi, että oikeusturvan katsottiin vaarantuvan.

³¹ Ibid, s. 88–93.

³² Ervasti 2012, s. 180.

³³ 86% tutkimukseen vastanneista ei ollut saanut oikeudellista koulutusta eikä käsitellyt oikeudellisia kysymyksiä säännöllisesti työssään. Lisätietoja kyselytutkimuksesta osoitteesta: https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/legal_tech_lab_-_kyselyn_tulokset_02102017.pdf.

Trust in the system is high on the abstract level – but weaker on the concrete level

74% The legal system is for the citizens

59% I trust that I can get my voice heard within the legal system

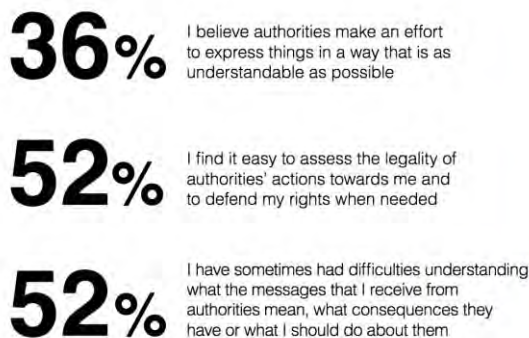
54% The legal system guarantees all citizens equal opportunities to defend their rights

Taulukko 1: Luottamus oikeusjärjestelmään, kuva: Pentagon Insight.

Toisena keskeisenä ongelmana tuloksista ilmeni, että oikeudellista tietoa pidettiin vaikeasti ymmärrettävänä. Ongelmia aiheutti erityisesti viranomaisten käyttämä kieli. Vain 36 prosenttia uskoi, että viranomaiset yrittävät käyttää mahdollisimman ymmärrettävää kieltä ja yli puolella osallistuneista oli ollut joskus ongelmia viranomaisten lähettämien viestien ymmärtämisessä. Ihmiset eivät yksinkertaisesti aina tienneet, miten heidän tulisi viranomaisten lähettämien viestien perusteella toimia. Erikoistunut oikeuskieli asetti ymmärrettävyysongelmia ja pelkkä lakitekstin saatavuus ei yksinkertaisesti riittänyt vastaajien tiedontarpeen kattamiseksi. Tämä on oikeusturvaongelma, jonka ratkaisemisen tulisi olla ensiarvoisen tärkeää.

The language used by authorities forms a barrier of access

Taulukko 2: Viranomaisten toiminnan ymmärrettävyys, kuva: Pentagon Insight.

Tulokset osoittavat selvän tarpeen oikeudellisen tekstin ymmärrettävyyden parantamiselle. Pelkät lakiviittaukset, lainsäädäntö ja virkamieskieli eivät takaa oikeudellisen tiedon ymmärrettävyyttä ja viranomaisten tulisi kehittää parempia keinoja oikeudellisen tiedon viestintään ihmisille. Yksi mahdollinen keino oikeudellisen tekstin ymmärrettävyyden parantamiseksi voisi olla rajapinnan rakentaminen lainsäädännön ja puhekielen välille. Tässä voitaisiin hyödyntää esimerkiksi semanttista Finlexiä.³⁴

Tutkimustulokset heijastavat myös laajempaa yhteiskunnallista polarisaatiokehitystä, jossa ne, jotka osaavat ja pärjäävät, pärjäävät entistä paremmin ja ne, jotka eivät osaa, osaavat alati huonommin. Tutkimuksen tulokset ovat kuitenkin siitä kiinnostavia, että osaamisen puute ei johda apatiaan ja välinpitämättömyyteen: vaikka yksilö kokisi navigointitaitonsa oikeusjärjestelmässä huonoiksi, hänellä kuitenkin on kiinnostusta oppimiseen. Tämä on tuloksissa lupaavinta. Ymmärryksen puute ei tarkoita mielenkiinnon puutetta.

Jos tavallisia kansalaisia ei kiinnostaisi oikeusjärjestyksen tunteminen, olisi ongelmana saada ihmiset kiinnostumaan oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Tämä olisi todennäköisesti monimutkaisempi ongelma ratkaistavaksi kuin nykytilanne, jossa ihmiset eivät tiedä, vaikka haluaisivat tietää. Tällä hetkellä ihmiset etsivät tietoa oikeudellisiin ongelmiinsa useimmiten vertaisiltaan, esimerkiksi samassa tilanteessa olleilta ystäviltään ja sukulaisiltaan sekä internetin keskustelupalstoilta.³⁵ Tulosten perusteella nykytilaa voidaan pitää monin paikoin ongelmallisena, ja tästä syystä oikeudellisen tiedon ymmärryksen ja saatavuuden parantaminen asetettiin Hack the Law! -tapahtuman haasteeksi.

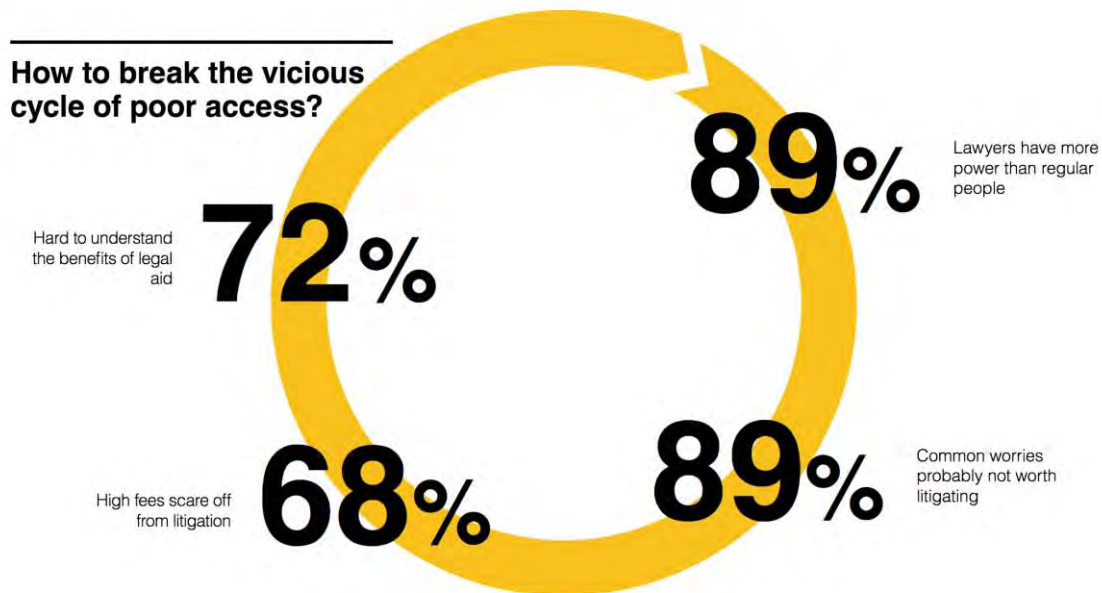
Siitä huolimatta, että erilaisia neuvontapalveluita on jo olemassa, on tietoon pääsyn puuttuminen merkittävä oikeusturvaongelma. Kansalaisten puuttuva ymmärrys oikeusjärjestelmästä johtaa siihen, että ihmisten mielestä oikeusjärjestelmä ei ole heitä varten. He eivät

³⁴ Ks. lisätietoa semanttisesta Finlexistä osoitteessa: <http://data.finlex.fi/>. (tieto haettu 18.12.2017).

³⁵ Esimerkkeinä internetin keskustelupalstoista, joissa ihmiset pyytävät apua oikeudellisiin ongelmiinsa, olivat muun muassa Suomi24 sekä vauva.fi.

koe saavansa ääntään kuuluville ja se vaikuttaa koettuun oikeudenmukaisuuteen.³⁶ Tämä vaikuttaa ihmisten luottamukseen ja koko järjestelmän legitimitettiin.

Alla oleva graafi kuvaa kyselytutkimuksessa havaittua nykytilanteen aiheuttamaa kierrettä, joka aiheuttaa sen, etteivät ihmiset koe pääsevänsä oikeuksiinsa. Ehdoton enemmistö oli sitä mieltä, että juristeilla on enemmän valtaa kuin tavallisilla ihmisillä, kun samalla omat oikeudelliset ongelmat tuntuivat liian pieniltä omien oikeuksien vaatimiseen. Nämä yhdessä korkeiden oikeudenkäyntikulujen kanssa heikentävät ihmisten luottamusta oikeusjärjestelmää kohtaan.

Taulukko 3: Kokemus oikeuden saavutettavuudesta, kuva: Pentagon Insight.

Kokonaisuutena arvioiden kyselytutkimuksen tulokset olivat samaan aikaan sekä huolestuttavia että toivoa herättäviä. Tärkein yksittäinen huomio lienee, ettei puute pääsyssä oikeudelliseen tietoon tarkoita sitä, etteivätkö ihmiset silti olisi halukkaita saamaan tietoa ja oppimaan lisää oikeusjärjestelmästä. Tästä voidaan tehdä se johtopäätös, että oikeusteknologian mahdollisuuksille oikeudellisen tiedon saatavuuden ongelman ratkaisemiseksi on olemassa sosiaalinen tilaus. Nykytilanne on kuitenkin kestämaton oikeusturvan näkökulmasta.

Kyselytutkimuksen tulosten perusteella Legal Tech Lab halusi etsiä uudenlaisia ratkaisuja havaittuihin ongelmiin teknologiasta. Näin päädyttiin järjestämään Suomen ensimmäinen oikeustieteellinen hackathon lokakuussa 2017, jossa kokeiltiin kehittää keinoja oikeudellisen tiedon parempaan saatavuuteen ymmärrettävässä ja helposti löydettävässä digitaalisessa muodossa.

³⁶ Ks. E. Allan Lind – Tom R. Tyler: Social Psychology of Procedural Justice. Springer 1988.

4 Tutkimustuloksista oikeusteknologisiin innovaatioihin: Hack the Law! -tapahtuma 13.-15.10.2017

Legal Tech Labin järjestämässä Hack the Law! -tapahtumassa pyrittiin ratkaisemaan oikeudellisen tiedon saatavuuteen liittyviä ongelmia reaktiivisen ongelmanratkaisun keinoin. Hackathonissa valjastettiin siis intensiivinen aivoriihityöskentely sekä teknologian, oikeustieteen ja palvelumuotoilun osaajien taidot kyselytutkimuksessa havaittujen oikeudellisten ongelmien ratkaisemiseksi. Hackathonissa korostui teknologian luomien mahdollisuuksien tunnistaminen sekä ratkaisut, joilla teknologia voitaisiin tuoda oikeudellisiin palveluihin ja oikeudellinen tieto lähemmäksi kansalaisia.

Viikonlopun mittaisella Hack the Law! -tapahtumalla oli kolme pääasiallista tavoitetta. Ensinnäkin innovaatiokilpailulla pyrittiin kehittämään uusia ratkaisukeinoja oikeudellisen tiedon saatavuusongelmaan ja selvittämään, miten teoreettisesta tutkimuksesta kumpuavat aiheet voidaan konkretisoida empiirisen aineiston kautta käytännön sovellushaasteiksi. Toiseksi tapahtumassa testattiin hackathon-työskentelyn soveltuvuutta oikeudelliseen koulutukseen pedagogisesta näkökulmasta. Kolmanneksi tapahtuman kautta tavoiteltiin huomiota ja kiinnostusta oikeusteknologiaa kohtaan. Tässä jaksossa esitellään ensin lyhyesti hackathon-työskentelyä yleisesti, minkä jälkeen tarkastellaan Hack the Law! -tapahtumaa sekä tapahtumassa saavutettuja tuloksia.

Hackathonia voisi kuvailla innovaatiokilpailuksi: hackathon on intensiivinen lyhytkestoinen tapahtuma, jossa joukko eri taustoista lähtöisin olevia osallistujia ratkaisee ongelmia ja kehittää ratkaisuja, usein hyödyntämällä tietotekniikan tuomia mahdollisuuksia. Työskentelytapana hackathoneille on tyypillistä etenkin kokeilemiseen ja luovuuteen kannustava ympäristö sekä haaste-orientoituneisuus.³⁷ Oleellista on myös tapahtuman lyhytkestoisuus ja korkeaenergisyys — pyrkimyksenä onkin ideoida ja tuottaa ratkaisuja yhdessä monialaisissa tiimeissä.

Hackathonin intensiivisessä tiimityöskentelyssä on kyse ongelmalähtöisestä oppimisesta. Tiimien laatiessa konkreettista ratkaisua esitettyyn ongelmaan oppivat osallistujat sivussa myös teorian ja käytännön yhteenliittämistä sekä ajankäyttöön ja projektinhallintaan liittyviä metataitoja. Myös hackathonin monialaisuus tukee erilaisten oppimis- ja ratkaisutapojen omaksumista. Hackathon-tyyppinen työskentelytapa noudattelee yliopistopedagogiikan trendiä kohti ongelma-keskeistä opettamista sekä vertaisoppimista.³⁸

Hackathonit ovat alun perin lähtöisin teknologiapiireistä, joista toimintamalli on levinnyt myös yhteiskunnallisille ja kaupallisille aloille. Oikeustieteen alalla hackathonit ovat kansainvälisestäkin melko uusi ilmiö, ja Hack the Law! oli ensimmäinen Suomessa järjestetty oikeustieteellinen hackathon.³⁹ Kun hackathon-työskentelymallia sovelletaan oikeuteen ja oikeusjärjestelmään liittyvään ongelmanratkaisuun, on monialaisuuden lisäksi tärkeää, että osalla osallistujista on myös oikeustieteellistä osaamista. Näin hackathon-työskentelyssä tulevat huomioiduksi myös ratkottavan haasteen oikeudelliseen luonteeseen liittyvät erityiskysymykset. Tuskin olisikaan mielekäästä, että oikeudellisia haasteita ratkaistaisiin pelkästään insinöörivoimin.

³⁷ Gerard Briscoe ja Catherine Mulligan: Digital innovation: The hackathon phenomenon. 2014.

³⁸ Ongelmalähtöisestä oppimisesta sekä yhteistoiminnallisesta oppimisesta laajemmin Sari Lindblom-Ylänne – Anne Nevgi (toim): Yliopisto-opettajan käsikirja. WSOYpro 2012.

³⁹ Esimerkiksi Sveitsissä (<https://swisslegal.tech/>) ja Tanskassa (<http://legaltech.rainmaking.io/>) järjestettiin juuri maiden ensimmäiset oikeudelliset hackathonit.

Onkin oleellista, etteivät juristit jättäydy pois teknologian kehittyessä muodostuvista työskentelytavoista tai näillä keinoin käsiteltävien ongelmien ratkaisusta: teknologia kyllä kehittyy riippumatta siitä, osallistuvatko juristit sen kehitykseen vai ei. Teknologinen kehitys mahdollistaa oikeusturvaa edistävien ratkaisujen kehittämisen esimerkiksi ”rights by design” -lähtökohdasta, jossa pyritään sisäänrakennettuun oikeuksien toteutumiseen sen sijaan, että oikeusturvaan liittyviä kysymyksiä käsiteltäisiin irrallisena tasona. Toisaalta teknologia saattaa myös luoda uudentyypisiä ja ennakoimattomiakin oikeudellisia riskejä. Mahdollisuuksien ja riskien tunnistamisessa oikeustieteellinen osaaminen ja osallistuminen tuleekin välttämättömäksi.

Oikeuden digitalisoitumisen ymmärtäminen sekä oikeuteen ja teknologiaan liittyvät työelämätaidot ovat ensisijaisen tärkeitä tulevaisuuden juristeille. Hackathonissa pyrittiin löytämään perinteisestä oikeustieteen opetuksesta pedagogisesti poikkeava, kokeileva ja innovatiivinen työtapo oikeustieteen opiskeluun sekä oikeudellisten ongelmien ratkaisemiseen teknologian avulla. Hack the Law!-ssa pyrittiin muuttamaan teoreettinen tieto konkreettiseksi ratkaisuksi ja käyttäjäystävälliseksi työkaluiksi. Tavoitteena tapahtumassa ei ollut valmiin tuotteen kehittäminen vaan ongelman ja ratkaisun tunnistaminen ja idea prototyypille myöhemmin kehitettäväksi.

Tapahtuma oli sekä opiskelijoiden järjestämä että opiskelijoille suunnattu: Legal Tech Lab järjesti tapahtuman pääasiassa opiskelijavoimin, ja tapahtuman suunnittelussa olivat mukana Labin toiminnassa mukana olleet opiskelijavapaaehtoiset. Kolmipäiväisen, intensiivisen työrupeaman aikana ennestään toisilleen tuntemattomat opiskelijat muodostivat pienryhmät ja lähtivät työstämään ideaansa valitsemallaan lähestymistavalla. Osallistujat tulivat erilaisista taustoista, ja mukana oli oikeustieteen opiskelijoiden lisäksi sekä tietotekniikan että palvelumuotoilun opiskelijoita sekä eri alojen vaihto-opiskelijoita.

Viikonlopun aikana ryhmät kehittivät ja työstivät valitsemaansa ideaa. Hackathonin ensimmäisenä päivänä keskeistä oli tutkimustuloksiin tutustuminen sekä tiiminmuodostus opiskelijoiden ratkaisuideoiden perusteella, jotta ryhmät pääsisivät keskittymään idean jalostamiseen ja työstämiseen tapahtuman toisena päivänä. Työn tukena tapahtumassa järjestettiin työpajoja hackathonin keskeisistä teemoista sekä esimerkiksi tehokkaan pitchin eli iskevän ja kompaktin ”hissipuheen” laatimisesta. Tiiviin työskentelyn jälkeen sunnuntaina valittiin voittajat lopuksi esiteltyjen konseptien ja prototyyppien perusteella.

Hackathon-työskentelyä tukivat asianajotoimistoja, konsulttiyrityksiä sekä sidosryhmiä edustaneet mentorit, joiden tehtävänä oli neuvoa ja ohjata ryhmien toimintaa viikonlopun aikana niin oleellisten oikeudellisten haasteiden tunnistamisessa ja abstraktien ideoiden muuttamisessa todelliseksi konsepteiksi kuin sopivien teknisten ratkaisujen löytämisessä. Sekä ryhmiä että mentoreita kannustettiin aktiivisesti etsimään keskusteluja ja jakamaan ideoita vapaamuotoisesti.

Tapahtuman monialaisuus heijastui myös tuomaristosta sekä voittajatyön arviointikriteereistä. Oikeustieteellisen asiantuntemuksen lisäksi tuomaristossa korostui vahva teknologia- ja liiketoimintaosaaminen. Hackathonin voittajan sekä luovimman ja toteuttamiskelpoimman idean valitsivat kehityspäällikkö Sari Korhonen Editalta, hallitusneuvos Merja Muilu oikeusministeriöstä, apulaisprofessori Eetu Mäkelä HELDIG:istä, dekaani Kimmo Nuotio Helsingin yliopiston oikeustieteellisestä tiedekunnasta, perustajaosakas Jakob Storå startup-sijoitusyhtiö Superhero Capitalista sekä client account lead Minttu Viitanen Accenturelta.

Hackathoniin osallistui seitsemän ryhmää, joiden valmistuneista töistä nousivat esiin kaksi toistuvaa teemaa: Osa ryhmistä lähti kehittämään oikeudellista saatavuutta oikeudellisten palveluiden löytämisen kautta erityyppisillä yhdistelypalveluilla ja *markkinapaikkaratkai-*

suilla. Toisena teemana korostuivat tiedonhakupalvelut ja *jäsentämistyökalut*, joissa keskiössä olivat oikeudellisen tiedon ymmärrettäväksi tekeminen ja käyttöliittymäsuunnittelu, sekä diagnostiikkapalvelut. Myös valitun työtavan laajuus vaihteli ryhmittäin: osa ryhmistä laati laaja-alaisia prototyyppejä, kun taas osa keskittyi yksityiskohtaisiin ja tarkkarajaisiin yhteen oikeudelliseen ongelmaan kohdistuviin ratkaisuihin. Voittajaryhmissä painottuivat tiedonhaku sekä oikeudellisen tiedon ymmärrettäväksi tekeminen yksityiskohtaisten ratkaisujen avulla. Tapahtumassa jaettiin kolme palkintoa, Most viable -palkinto toteuttamiskelpoisimmalle ratkaisulle, Most creative -palkinto luovimmalle ratkaisulle, sekä pääpalkinto kokonaisuutena parhaalle ratkaisulle.

Most viable -palkinnon voittaneessa Oikeussuojaa-työssä oli kyse yksittäisen ongelman ratkaisemisesta. Ryhmä katsoi Virallisen lehden julkaisukäytännön saattaneen toimia hyvin sata vuotta sitten, mutta nykymaailman tarkastelussa ilmoituskäytäntöä pidettiin puutteellisena. Ryhmä myös kysyi, onko Virallisessa lehdessä julkaistun ilmoituksen funktio nykyään lähinnä juridisen velvollisuuden täyttäminen eikä niinkään tosiasiallinen tiedonanto. Ryhmän laatiman Oikeussuojaa-palvelun tarkoituksena oli parantaa Virallisen lehden toimivuutta indeksoimalla kolmesti viikossa julkaistavan Virallisen lehden verkkoversio tietokantaan. Tämä mahdollistaa sekä haun vanhoista numeroista että lehden seuraamisen. Ryhmä hyödynsi työssään uutisvahtisovelluksista tuttua toiminnallisuutta, jolla ryhmän laatiman sovelluksen ilmoitusvahti hälyttää esimerkiksi sähköpostitse, mikäli valittu asia-sana mainitaan Virallisessa lehdessä.

Oikeudellisen tiedon ymmärrettävyyden merkitys korostui Most creative -palkinnon voittaneen DeepLawDark-ryhmän ratkaisussa. Legal Tech Labin kyselytutkimuksessa vastaajat nostivat esille haasteen ymmärtää, mitä viranomaisilta saamansa viestit tarkoittavat, mitä niistä seuraa, ja mitä toimenpiteitä ne edellyttävät. Lukutaito vaikuttaa merkittävästi valmiuksiin osallistua yhteiskuntaan, ja vaikeaselkoiset, usein monitulkintaiset tekstit saattavat rajoittaa etenkin heikompien lukijoiden yhteiskunnallista osallistumista. Vaikeaselkoisuus heijastuu käytäntöön esimerkiksi oikeudenkäyntien viivästymisen tai vastaamatta jääneiden viranomaiskirjeiden ja -yhteydenottojen kautta. Ryhmä tarttui ongelmaan oikeuden saataavuudesta vaikeaselkoisen oikeudellisen kielen kautta laatimalla sovelluksen, jonka tarkoituksena oli selkokielistää viranomaisten asiakirjoja etenkin heikkotasoisille lukijoille, joilla on vaikeuksia ymmärtää oikeudellista tekstiä.

Sekä Most viable -palkinnon että Most creative -palkinnon voittaneet ryhmät päätyivät ratkaisemaan olemassa olevissa palveluissa ilmenneitä ongelmia tai puutteita. Ryhmät tunnistivatkin ansiokkaasti kohteita, joissa teknologian tuomaa potentiaalia ei toistaiseksi ole hyödynnetty. Ratkaisuja yhdisti myös viranomaisrajapinnassa toimiminen.

Vaikka vanhaa ja olemassa olevaa tulee toki parantaa, joskus tulee luoda myös uutta. Voittajaryhmä Lynx Lynx konseptoi kokonaan uudenlaisen palvelun laatimalla arkipäivän oikeusmentorin: Verkkoalustapohjainen palvelu auttaa käyttäjää tunnistamaan oikeudelliset ongelmat ja niihin liittyvät erityiskysymykset. Se myös kerää relevantin tiedon ymmärrettävässä muodossa yhteen paikkaan ja ohjaa seuraavien askelten ottamisessa. Ratkaisussa ryhmä yhdistikin tiedonhakupalvelun markkinapaikkapalveluun, jonka kautta käyttäjä saa yksityiskohtaista ja selkeää tietoa oikeudellisesta ongelmastaan sekä siitä, tarvitseeko tilanteessa oikeudellista apua. Oikeudellisen ongelman yksityiskohtainen kartoitus mahdollistaa myös toiminnan palvelualustana, jolla oikeudelliset toimijat voivat tarjota palveluitaan kohdennetusti ja ongelmakohtaisesti.

Myös muiden hackathoniin osallistuneiden ryhmien töissä korostuivat oikeudellisen tiedonhaun tematiikka sekä etenkin sovellukset, joilla pyrittiin tunnistamaan oikeudellisen palvelun tarve sekä yhdistämään oikeudellista palvelua tarvitsevat asiakkaat ja lakimiehet.

Tällaiset ratkaisut palvelevat oikeudellista erityisasiantuntemusta tarvitsevan henkilön lisäksi myös toimialaa ja asiakashankintaa – työsarkaa jäi siis myös tuleville hackathoneille.

Hack the Law! -tapahtumaan osallistuneet ryhmät kehittivätkin töissään lukuisia uusia ratkaisuja oikeusturvan kehittämiseen teknologian keinoin sekä tunnistivat sokeita pisteitä, joissa teknologian tuomia mahdollisuuksia ei ole vielä hyödynnetty täysipainoisesti. Tapah- tumassa koeteltiin myös juristiprofession perinteisiä rajoja työkaluilla, joilla ihmiset voivat ratkaista yksinkertaisia oikeudellisia ongelmia myös ilman juristin apua. Toisaalta osa rat- kaisuista pyrki tunnistamaan tilanteet, joissa nettipalvelun sijasta olisi viisaampaa turvautua aivan oikean juristin asiantuntemukseen.

Tapahtumaa kiiteltiin etenkin teknologian, oikeuden ja muotoilun tuomisesta samaan pöy- tään. Monialaisen vuorovaikutuksen mahdollistaminen toimii myös yhteiskunnallisen vai- kuttavuuden keinona. Teknologia- ja muotoiluosaajat saivat ymmärrystä digitalisaatioon liittyvistä oikeudellisista näkökulmista ja juristit teknologian ja muotoilun mahdollisuuksis- ta oikeusturvan ja oikeuksiin pääsyn parantamisessa. Tuomarina toiminut Kimmo Nuotio totesikin oikeuden olevan liian tärkeä asia jätettäväksi lakimiesten monopoliksi.⁴⁰

Tapahtuman parasta antia olikin ennakoluuloton toimintatapa. Pedagogisesti tapahtuma oli onnistunut, ja tapahtumaan osallistuneet kertoivat oppineensa viikonlopun aikana uutta niin oikeusteknologian mahdollisuuksista kuin intensiivisestä projektityöskentelystä muiden alojen osaajien kanssa. Mikä parhainta, osallistujat saivat rohkeutta osallistua vastaaviin tapahtumiin myös jatkossa – osa ensimmäistä kertaa hackathonissa olleista osallistujista onkin jo ottanut osaa myöhempiin hackathoneihin.

5 Hackathonit juristiprofession muutosvoimana?

Miten hackathonit toimivat pedagogisena työkaluna? Voisivatko samantyyppiset innovaa- tiokilpailut toimia myös juristiprofession totuttujen toimintatapojen muokkaajana? Voiko tutkimusta ja tekemistä yhdistää ja kokeellisuutta käyttää myös oikeustieteessä? Ja miten hackathon soveltui yksittäisen ongelman ratkaisuun?

Osallistujilta kerätyn palautteen mukaan oikeustieteen opiskelijat kokivat ideointiosuuden sekä visuaalisen ja suullisen esitysmateriaalin kehittämisen vaikeana. Substanssiosaamis- taan oikkarit sen sijaan pystyivät hyödyntämään tehokkaasti kilpailussa. He kokivat olevan- sa tämän osaamisensa vuoksi tärkeä osa joukkuetta tai tiimiä. Myös muiden alojen osallis- tujat kertoivat palautteessaan siitä, että oikeudellisessa haastekilpailuissa ei pelkkä teknolo- gia- ja/tai muotoiluosaaminen riitä. Oikeustieteen opiskelijoille haastavaa oli se, että muo- dostuneet tiimit saivat vapaasti valita työnjakonsa ja etenemistapansa, ilman järjestäjien taholta annettua erityistä ohjeistusta. Mentorit auttoivat tiimejä tarvittaessa, mutta joukku- eiden tuli olla itseohjautuvia ja tavoitteellisia, jolloin projektinhallinta, vastuunjako, kom- munikaatio ja ryhmätyö nousivat yksittäisiä substanssitaitoja merkittävämpään asemaan.

Oikeustieteen opetus on edelleen luento- ja asiapainotteista. Monet työelämässä vaadittavat taidot kuitenkin kiinnittyvät enemmän tiimityöskentelytaitoihin ja tiimin osallisten taitojen parhaaseen hyödyntämiseen, ei puhtaaseen asiaosaamiseen. Oikeustieteen opetusta tulisi kehittää kohti tehokkaita työelämätaitoja ja projektinhallintaa, ja ennen kaikkea olisi opetet- tava dialogia muiden alojen edustajien kanssa. Hyvä keino lisätä aitoa tieteidenvälisyyttä on

⁴⁰ Kimmo Nuotio kirjoitti tapahtumasta myös tiedekunnan blogiin:

<http://blogs.helsinki.fi/oikeustieteellinen/2017/10/16/hackathon-valtasi-tiedekulman/>

kannustaa opiskelijoita opintojen alusta asti kommunikoimaan muiden alojen opiskelijoiden kanssa avoimin mielin.

Hackathon tarjoaa loistavan välineen opettaa monialaisessa tiimissä toimimisen taitoja. Vaikka työskentelytapa oli oikkareille vieras, yleisesti oltiin tyytyväisiä mahdollisuuteen oppia ja omaksua lyhyessä ajassa paljon uutta ja lisäksi soveltaa käytäntöön jo opittua. Tapahtumasta osallistujilta, mentoreilta sekä tuomareilta kerätty palaute oli positiivista: kaikki vastanneet suosittelevat tapahtumaan osallistumista.

Osallistuminen opiskeluaikana oikeustieteen alan innovaatiokilpailuun madaltaa kynnystä osallistua samantyyppisiin kilpailuihin ja käyttää työskentelymuotoja, jotka muilla opintoaloilla ovat jo vakiintuneemmin käytössä. Lisäksi kilpailut viestivät aikamme uusista mahdollisuuksista. Oikeustieteen opiskelija saattaa haluta suuntautua ja työllistyä myös (oikeus)teknologia-alalle. Kun hackathonin pitää yliopisto ja siihen yhdistetään pedagoginen elementti, mahdolliset tulevat oikeusteknologian kehittäjät ja käyttäjät tutustuvat siihen, millaista teknologiaa voi olla ja millä tavalla kansalaisyhteiskunnan ja oikeusturvan tarpeet voidaan ottaa huomioon jo järjestelmäsunnittelussa ja palvelumuotoilussa.

Tutkimuksen ja tekemisen yhdistäminen onnistui hyvin. Teoreettisesta tutkimuksesta saatiin taustakuva mahdollisista haasteista. Näitä haasteita täsmennettiin empiirisellä kyselytutkimuksella, jonka tulokset asetettiin innovaatiokilpailun lähtökohdaksi. Kilpailun lopputyöt esittelivät erilaisia tapoja hahmottaa oikeudellisen tiedon saatavuutta. Saatavuuden parantamiseksi kehitellyt ratkaisut tarjoavat vuorostaan uusia virikkeitä teoreettiselle tutkimukselle. Merkittävänä etuna on, että monialaisuuteen liittyvät metodologiset ongelmat pystytään väliaikaisesti sivuuttamaan, kun keskitytään yksittäiseen konkreettiseen ongelmaan.

Miten access to information -ajattelu sitten tulisi ottaa huomioon jatkossa valtionhallinnossa ja yksityisellä sektorilla? Ensinnä tulisi hahmottaa taho, johon vaatimus ensisijaisesti kohdistuu. Vaikka markkinalähtöisiä sovelluksia kehitetään kuluttajien ja kansalaisten käyttöön ja ne edistävät tiedonsaantia ja käytettävyyttä, viimesijainen vaatimus oikeuksiin pääsyn varmistamisesta kohdistuu julkiseen valtaan. Yhteiskunnan jäsenille, oikeuden loppukäyttäjille, tulisi taata yhtäläiset tiedonsaantimahdollisuudet. Pelkkä informaation esilläpito ei riitä. Käyttökokemus ja sen vaikutus tietoonpääsyyn tulee aina huomioida ja ottaa päätöksenteon sekä oikeusteknologian suunnittelun lähtökohdaksi.

Hack the Law 2017 oli ensimmäinen askel kohti Legal Tech Labin visioimaa käyttäjäystävällistä oikeus 2.0:aa. Sen saavuttamiseksi monialainen tutkimus ja kokeilu on välttämätöntä. Tärkeänä Hack the Law! -kilpailun kokemuksena ja viestinä on se, että myös juristiprofession täytyy olla mukana, kun suunnitellaan teknologiaa, jolla on juridisia ulottuvuuksia. Käyttäjä- ja prosessilähtöisen legal design -ajattelun tulee edeltää teknologisten sovellusten kehitystyötä. Yliopistolla ja oikeustieteellisellä tutkimuksella on keskeinen rooli erityisesti kansalaisyhteiskuntaa palvelevan oikeusteknologian kehittämisessä, sillä yliopisto tarjoaa luontevan ja neutraalin keskustelu-, kokeilu- ja tutkimuskentän oikeusteknologia-alan kaikille toimijoille.

6 Lopuksi

Oikeusteknologialla on mahdollisuus edistää kansalaisten oikeuksiin ja tietoon pääsyä. Käyttäjäkokemuksen korostaminen oikeusturvan osana ja mittarina sekä suunnittelun läh-

tökohtana heijastaa access to justice -ajattelua. Oikeusteknologia tarjoaa uusia työkaluja tämän agendan edistämiseksi yhteiskunnassa.

Digitalisaatio pakottaa juristiprofession uudelleenarvioimaan sitä, miten oikeutta voitaisiin parantaa. Muokkausta vaatii myös juristikoulutus. Miten sitä tulisi sopeuttaa vastaamaan tulevaisuuden vaatimuksia? Yksi keino molempien tavoitteiden arvioimiseen ja kokeelliseen toteuttamiseen on hackathon-tyyppinen työskentely. Hack the Law! -tapahtumassa testattiin, miten yliopisto voi ottaa aktiivisemman roolin teknologiakehityksessä ja miten tutkimustietoa voidaan hyödyntää sovellusten kehittämisessä osana juristikoulutusta.

Mitä opittiin? Työtapa on innostava ja tuo luonnostaan monialaisuutta työskentelyyn – kun fokus on luovassa ongelmanratkaisussa, metodologiset haasteet eivät näyttäydy niin keskeisinä. Legal Tech Lab jatkaa tärkeää oikeusteknologista tutkimusta ja kokeellista opetusta yliopistolla sekä edelleenkehittää parhaiten soveltuvia työskentely- ja tutkimusmetodeja. Siksi Hack the Law! -tapahtuma järjestetään jälleen syksyllä 2018.